

ve politike i »politike metafizičkog mišljenja u njenoj 'književnoj' verziji«. Paukova politika, kao takva, živi i opstaje od Platona i Aristotela, preko Dekarta i Hegela, do današnjih dana. Klasifikovanje tehnika metafizike je nemoguće a da se ne padne u šablon nove tehnike, jer je, poručuje Aćin, »značenje' paukove politike dostupno samo unutar njenog područja. Istina' metafizike je metafizička«. Kako onda demaskirati njenu politiku, izaći van »mitologije uma«, kako, dakle, na planu književnosti, teksta i jezika, mimoići slijepu vjeru, pripadanje vrhunskom načelu itd. — predmet je ove knjige. Jamačno, evidentan je put autora ka dekonstrukciji iluzije »književne« metafizike, ka prevazilaženju metafizičkog luka, sa željom da porred metafizičke cenzure prođe kao navod »na retkom i nepoznatom jeziku«.

2. Marksova i Lenjinova praksa čitanja

Kako putem čitanja izaći iz metafizičke konačnosti — to je inicijalna nit kojom autor centriraju i razrešava problematiku »književne« metafizike. Govor o autentičnom kritičkom pismu danas je, moguć u mjeri u kojoj ovaj vrši stalno preispitivanje svoga porijekla i svrhe. Čak je i strukturalizam, bazirajući se u potonjoj fazi (Pule) na filosofiji svijesti, pao ne nalazeći uspješnu formulu, kopulu između umjetničkog djela i teksta. Zato se, konstatuje Aćin, cjelokupna istorija književne kritike može sagledati kao istorija metafizičkog koncepta književnosti. Izlaz iz ćorsokaka metafizike mora se zato tražiti na drugoj strani. To drugo, po autoru, treba da bude s one strane klasičnih pretpostavki književne kritike, da bude jedno materijalističko čitanje s težištem na marksizmu, na Lenjinovoj i Marksovoj praksi čitanja, bez obzira na primjerenu i dokazanu praksu Brehta ili Gramšija. U okolnosti da ni Lenjin ni Marks nisu ostavili rad koji direktno otvara pomenutu problematiku, ne bismo, smatra autor, smjeli vidjeti smetnju. Moglo bi se reći da materijalističko čitanje nema neku striktnu, »opipljivu« definiciju, »ne znači ništa«, nemoguće ga je definisati, »jer je njegovo da dekomponuje svaku definiciju i svaki kraj«. To je mogućnost jednog tipa čitanja da izbjegne zamku metafizičkog koncepta književnosti, dakle, onog koncepta koji isključuje autentičnu problematiku teksta i čitanja, bez mogućnosti dubljeg prodiranja i sagledavanja. Ukratko, materijalističko čitanje odlučno preispituje metafizički etimon književne kritike i proizvodi krizu kritičkog govora, dovodeći ga neprestano u pitanje.

3. Rašljar

Autoru *Paukove politike* svakako se mora priznati dobar ukus što je za predmet svoga kazivanja uzeo esejistički rad Sretna Marića i svestranu djelatnost Petrovića Alasa. Iz više razloga. U prvom redu zato što je Marić jedan od rijetkih u čijoj esejistici dolazi do srećnog spoja eruditnog i kreativnog segmenta. Zato jer su njegovi tekstovi vidoviti, misle, interpretiraju, infiltriraju itd. Gotovo svaka od njegovih knjiga esejja je događaj za sebe i svaka ukazuje na prisutnost autentične Ruke. Aćinov način kazivanja o putu Marićeve Ruke ne pretvara se u голу parafrazu, već se u konačnoj slici formira nesumnjiv utisak o njenoj vještini i autentičnosti. U radu o Petroviću Alasu dato je nekoliko podataka i zapažanja koja su široj javnosti, djelimično upućenoj u njegov rad, otkrila čovjeka-enciklopedistu, jednu interesantnu i svestranu ličnost.

Da bi se pojasnili i u pozitivnom smislu demistifikovali moderni tokovi ljudske misli, neophodno je, ubijedeni smo, stvoriti jednu sliku istovremenosti, te XIX i XX stoljeće sagledavati kroz prizmu i perspektivu grčke i rimske antike, preko najautentičnijeg filosofskog ishodišta nove istorije filosofije, njemačke klasične filosofije, do današnjih dana. Na taj način, u kreativnom konfrontiranju marksizma s ostalim tokovima i opredjeljenjima, dakle, antidogmatski, moguće je, u pravom smislu, nuditi prava rješenja i paralele, koje bi, na taj način, s punim pravom pretendovale na marksističku izvornost. *Paukova politika* je knjiga koja, u dobroj mjeri, zadovoljava taj uslov, knjiga čiji autor pokazuje nesumnjivu radoznalost i fleksibilnost. Samo tako, čini se, moguće je sagledati, da se poslužimo Jungovim primjerom, suštinu onog podvodnog dijela sante leda, odnosno, samo se tako može ići na dubinsko, izvorno i stvaralačko razumijevanje i čitanje.

ČEDOMIR MIRKOVIĆ: »PISCI, KNJIGE, ČITAOCI«,
BIGZ, Beograd, 1978.
Piše: Vuk Milatović

Mirkovićeve knjige *Pisci, knjige, čitaoci* proizvod je analitičkog posmatranja, tumačenja i vrednovanja određenih književnih i kulturoloških fenomena današnjeg stvaralačkog trenutka u nas. O ovom delu unapred izričemo reči pohvale, pre svega zato što je danas malo upornih književnih kritičara, odnosno teoretičara tekućeg književnog i kulturnog života, malo doslednih tumača i analitičara važnih i manje važnih pojava ve-

zanih za život knjige. Pored toga, ova knjiga je svojom sadržinom i idejnim zahvatima veoma aktuelna i vredna pažnje. Građena je na neposrednom doživljaju i registrovanju mnoštva pojava koja je Mirković umeo problemski da poveže i uobličiti. Trodimenzionalno shvatanje književnosti, naznačeno i u naslovu knjige, govori o autorovoj težnji za integralnijom slikom književnog života u nas.

Mirković se, zapravo, ne bavi estetikom stvaranja, već estetikom delovanja, bavi se tumačenjem izvankontekstovnog materijala, izuzetno bitnog za sudbinu knjige. Mirković fenomen knjige i književnosti posmatra u kontekstu potrošačkog mentaliteta, knjiga se, dakle, posmatra u nizu pratećih situacija, svakako uticajnim na život knjige. On ne zauzima poziciju hladnog posmatrača i analitičara određenih pojava, već i poziciju saučesnika, polemika. Ne zadovoljava se jednostavnim konstatacijom činjenica, već i prosudivačkom interpretacijom određenih pojava. Njegov sociološki aspekt tumačenja književnog života potkrepljen je valjanim argumentima. To posezanje za činjenicama otkriva Mirkovićev ispitivački stav — o književnom životu se ne sme govoriti uopšteno, preterano generalisanje ne služi ničemu, te je neophodno kroz konkretne situacije i primere izgrađivati delotvorniju i konstruktivniju sliku o životu knjige. Takvog se analitičkog trenutka Mirković držao u priličnoj mjeri.

Mirkovićeve teme su vezane, pre svega, za prirodu naše književne i novinske kritike, za odnos knjige i televizije, javnost mišljenja u književnom životu, problem dečje i omladinske književnosti, za problem popularnosti u književnosti itd.

Autor ove knjige govori o raznim anomalijama u našem kulturnom i književnom životu. Ne možemo a da se ne složimo s njegovim zapažanjem o načinu predstavljanja pisaca u književnosti, odnosno u javnosti. Kvantitativno prisustvo pojedinih pisaca u javnom životu može biti presudan stimulan za njihovu opštu prihvaćenost ili neprihvaćenost, ali ne sme biti, mada takvih primera ima u praksi, i kriterijum za estetsko vrednovanje dela. Govoreći otvoreno o anomalijama kao pratećim produktima istinskog književnog života, autor ove knjige ukazuje na primere kvaziumetničkog životarenja: samoreklamerstva, bučnosti, korišćenje građanskih pozicija u umetničke svrhe itd. Osuđujući takve »delikte« u kulturnom i književnom životu, Mirković čini to sasvim trezveno, ne pojednostavljajući vlastite stavove.

Jasno je da Mirković ima celovit uvid u naš književni život. Konstruktivnost njegovog teksta je u ekspliciranju određenih rešenja koja nam nudi. Knjiga je, inače, lišena kritizerstva, prazne rečitosti i teorijskog verbalizma. Poznavanje situacija, problema i pojava, iskreno govorenje o njima, zauzimanje vlastitog stava, odsustvo želje za javnom provokacijom, argumentovanost, analitička dobronamernost — to su osnovne kvalitativne odrednice ove knjige, veoma uputne za sociologe kulture i književnosti. Iz tih razloga ovu knjigu prihvatamo s uverenjem da nam umnogome može pomoći u pouzdanom sagledavanju nekih aktuelnih književnih i kulturnih fenomena.

EDGAR MOREN: »DUH VREMENA« (I, II),
Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1979.
Piše: Branko Maširević

Postalo je svima jasno da živimo u teškom i komplikovanom svetu, gde misao nauke kao večite izvidnice ljudskog duha mora ispoljiti gotovo fantastičnu elastičnost da bi iole uspešno odgovorila svojim zadacima. Skoro deceniju i po trajao je Morenov »duh vremena«, naznačen kao vreme stvaranja nove, masovne kulture, industrijske zabave i sve većeg korišćenja slobodnog vremena kao sasvim suprotnog »zatočenom« radu. Holivud i životna razblaženost, garnirani u historiji happy-enda, vreme neverovatnog razvoja filma i njegove masovne publike, mitologija sreće i stvaranje nove vrste idola, samo su neke od karakteristika tih dugih šezdesetih godina, a to je tematika prve knjige *Duha vremena*. Ali visprenom Morenu nije promakla promena diskursa, taj izmenjeni »duh vremena«, složenost koja nije bila tako uočljiva u ranijoj, »olimpijskoj« fazi. Jedna reč postala je probnim kamenom i sveta i nauke: kriza. To, u jednom širem smislu krizno stanje, potka je druge knjige.

Da ne bude zabune: nije se Moren, kako to neki pokušavaju da tumače, odrekao svog učenja u prvoj knjizi *Duha vremena!* Jednostavno, bilo je nužno preispitati određene sfere u vremenu kad »s jedne strane, problematizacija masovne kulture dovodi do problematike kulturne revolucije, s druge strane, kriza kulture vodi do krize društva«. To je samo nastavak niti koja je lepo nagoveštena već u predgovoru prve knjige, daleke 1962. godine: da je očigledno da živimo u razdoblju kad se kultura postavlja kao problem.

Po Morenu, dualizam kultura-masovna kultura dobija oblik troplan, trobojan: a) pol nove masovne kulture prožete problematizacijom i ponovnim formulisanjem; b) pol »kulturne« kulture, snažno zadojene osporavanjem i subverzivnošću, u kojoj inteligencija sve više teži kritičnosti; c) pol »anti-kulture« sa svojim disidentskim i parazitskim žarištima u težnji za kulturnom revolucijom«. Da je masovna kultura dovela u pitanje

»pravu« kulturu, nema zбора, da je kontrakultura (da upotrebimo izraz koji se češće navodi i ujedno asocira na istoimenu studiju Teodora Rošaka) neka vrsta neurotičnog odgovora u vakuumu koji nastaje upravo kad »druga« strana nastavi s pravolinijskim tendencijama — zna se. Tu se može raspomagati nekim dokazima, ali je pitanje budućnosti masovne kulture (što tako mnogo zanima Morena, jer je on lucidno vezuje za pitanje društva) jedina s više nepoznatih i kreće se u ravni gdje se zaista prelamaju svi putevi sveta. Moguće je kritikovati u hipotezu, ali ne treba zaboraviti da ovakvo postavljena ona omogućava mnogo šire i argumentovanije proučavanje pojava i odnosa u totalitetu, samokritičkim metodom, kako je to napomenuto već na početku prve knjige. Jer, sve veća rasparčanost čoveka, njegova podjeljenost na javnog i privatnog, radnog i čoveka slobodnog vremena («razmrvljeni» rad i vreme kreacije i samopotvrđivanja) ukazuju i na latentnu krizu čoveka, koju moderna sociologija izgleda nije u stanju da bar temeljno uokviri! Otud ona poplava parapsihologije i astrologije: »Ako savremena nauka ne izveštava o subjektu, ako je astrologija lažna nauka, onda moramo tražiti *scienza nuova*.« Upravo je to polje moguće nove nauke, ili bar na drukčijim temeljima, polemički poligon i meta optužbi da Moren ne uzima marksizam »za ozbiljno«.

Nesumnjivo je da Moren greši kad previda mogućnost marksističke nauke u cilju stvaranja savršenijeg instrumentarija za proučavanje ove kompleksne stvarnosti. Međutim, kritika, koja je sasvim opravdana, nije upućena na zaista pogrešnu stranu Morenovog shvatanja: izvesno je da se s dosta argumentata može govoriti o krizi nauke, društvene, humanističke nauke, i to se odnosi i na deo marksističke. Moren je želeo da istakne taj momenat, gde se, po njemu, mnogi nadobudni i često-samozvani marksisti s ohološću odnose prema rezultatima građanske sociologije, a da ni sami nisu kadri da ponude više.

Da bi se ideja o krizi pokazala potpunije, u drugoj knjizi *Duha vremena* nalaze se i iz drugog ugla ponovo osvetljene teme kao što su, na primer, mladi. Ne samo u pokušaju analize događaja i značaja maja 1968, već mnogo kompleksnije — položaj mladih tesno se dovodi u vezu s opštim kretanjem u društvu, posmatra kao neka vrsta elastične reakcije. Nema više izolovanosti, sve postaje neraskidivi deo totalnog procesa! U tom smislu prikazuje se i kultura: »kultura se ne sme posmatrati ni kao koncept ni kao indikativno načelo, već kao način na koji se doživljava neki globalni problem.« I to je problem, to je izazov ovoj rasparčanoj i specijaliziranoj, gotovo nesastavljivoj masi. Onoj koja kulturu svodi na manifestaciju, na buku i privilegiju.

Novo u svemu je isticanje ekološkog problema. »Ekološka svest«, nova po nastanku, ali nesumnjiva po dejstvu i pretnjama, koja ukazuje na »zavisnost naše nezavisnosti«, i koja više nego ravnopravno ulazi u isti onaj totalni proces (koji neko želi da pretvori u totalitaristički), postaje zahvalno i nezaobilazno mesto istraživanja. Veliki gradovi, kao osvedočena mesta otudnja i ljudske okovanosti, gde sve češće postajemo »kameni spavači«, pa akcije o humanizaciji prostora, koje samo potvrđuju dokle je dogorelo, širom otvaraju prolaz jednom novom načinu razmišljanja od koga se očekuje i izuzetna brzina i praktičnost. Zagađena sredina (ali ne samo zagađenje, već i problem saobraćaja ...) preti da potpuno ugrozi čoveka kao stvaraoca, da ga omete na putu kojim korača, pa ma kako neizvesno. Ali taj put, kojem je posvećen kraj drugog dela *Duha vremena*, ne samo da je nemoguće naznačiti, već se mora biti veoma oprezan kad je u pitanju njegov ishod. Ne treba zameriti ni Morenu, kao ni umetnicima ni pesnicima, što tako često sumnjaju u mogućnost »opstanka«. Jer, takvo reagovanje nije prepuštanje sudbini, nije nihilizam, sterilan i lažan vapaj. Nužna je mislena akcija, nužna je nauka postavljena na temelje iznad sitnih ideoloških interesa i pomućene svesti, nužna je vera koju tako često gubimo, upravo u gradovima, osamljeni i razdvojeni. To je kvintesencija druge knjige, i kad se to uvidi sve optužbe i sve nedovoljnosti padaju u vodu. U tom smislu valja zapamtiti poruku na kraju: »Ima, dakle, nade, pošto je nada uvek nepredvidljiva«.

RAJKO PETROV NOGO: »OBILJE I RASAP MATERIJE«,
»Svetlost«, Sarajevo 1978.
Piše: Dragoljub Jeknić

Neobimno, ali izuzetno značajno, pjesničko djelo Skendera Kulenovića zaintrigiralo je upravo jednog pjesnika da pokuša istražiti sva njegova značenja. Nije važno da li je Rajko Petrov Nogo pošao pri tom od nekih elemenata srodnosti vlas-

titih poetskih vizija s pjesničkim vizijama Kulenovićevim, koliko je važno da smo dobili jedan solidan esej koji valjano analizira i sintetiše smisao, značenja, tokove, strukturu i suštinu Kulenovićevih poema i soneta.

Nogova knjiga slijedi kontinuitet objavljivanja Kulenovićeve poezije. U prvoj glavi svoje studije *Sonet i poema: oblik i smisao* on uočava Kulenovićevu »dramu preobražavanja« koja je »svoj najpuniji izraz našla u prostoru lirске pjesme ili, tačnije, u kretanju između njenih polarnih mogućnosti: soneta i poeme«. Nogo uočava da je taj polaritet najviše odgovarao »širokim unutrašnjim prostorima Kulenovićevog pjesničkog bića, njegovoj potrebi da sebe traži ispitivanjem sopstvenih krajnosti«. Prihativši sonet kao pjesnički oblik i poemu kao idejno-poetsku suštinu i smisao, esejist je kroz Kulenovićevu poeziju provukao osnovnu liniju bitnu za sveukupno razumijevanje i tumačenje njegovog pjesničkog čina i ostvarenosti toga čina.

Nakon postavljanja toga osnovnoga zadatka, Nogo u istoj glavi teoretski razmatra funkciju i mogućnosti sonetne i poemske forme u evropskim literaturama od Tasa, Petrarke i Šekspira, služeći se mnogim radovima koji su opservirali tu oblast, naročito sonet. Čini se, međutim, da je u tim razmatranjima išao i odveć duboko za ovu knjigu, da je izostalo potpunije vrednovanje naše sonetne tradicije, da su stranice o tuđim poezijama i poetikama otele prostor koji je trebalo da pripadne nama.

U narednom poglavlju Nogo razmatra kratki Kulenovićev sonetni vijenac *Ocvale primule*, objavljen u pjesnikovoj ranoj mladosti (1927) u gimnazijskom almanahu *Hrvatska vila*. Nogova analiza najranijeg Kulenovićevog stvaranja prozeta je originalnim zapažanjima o pjesnikovom senzibilitetu, koji ga je usmjeravao na sonetni pjesnički oblik, zapažanjima šta su rekli drugi o njegovoj sonetnoj formi, citiranjem vlastitih Kulenovićevih svjedočenja o tim prvim proizvodima svoga duha.

Sliku pjesničke situacije između dva rata Nogo daje u kratkom poglavlju *Vox populi, vox dei*, s naročitim osvrtom na poeziju Majakovskog, koja se prihvata kao »poetsko svjedočanstvo istorije«.

Zatim slijede poglavlja o Kulenovićevim poemama *Stojanka majka Knežopoljka*, *Pisma Jove Stanivuka* i *Ševa*, poglavlje o Kulenovićevim poznim sonetima i, na kraju, kratka završna riječ *Umjesto zaključka*.

Naslovi poglavlja Nogove knjige takvi su da imenuju predmet razmatranja i iznose njegovu suštinu, srž: *Ocvale primule: tle i tradicija*, *Stojanka majka Knežopoljka: Pjena bijela i krvava itd.*

Kada se Nogovi eseji pročitaju, dobija se upečatljiva slika pjesničkog lika Kulenovićevog, vertikalni i horizontalni presjek kroz njegovo pjesničko djelo. Osvijetljeni su korijeni na koje Kulenović nastavlja svoje pjesništvo. U početku su ti korijeni u bosanskom tlu i pjesničkoj sonetnoj tradiciji; *Stojanku* Nogo dovodi u blisku vezu s *Majkom Jugovića*, *Pisma Jove Stanivuka* imaju predložak u folklornim oblicima, u poskočicama, u ratnom *Vrapcu* i sličnim proizvodima u svjetskoj literaturi, *Ševa* je opet »viši oblik« usmenog kolektivnog stvaralaštva, a za pozne Kulenovićeve sonete Nogo nalazi direktan i presudan impulsivni i podsticajni moment u Raičevićevim sonetima. Oni su rezigniranog pjesnika Kulenovića nadahnuli voljom za novim stvaranjem, vratili su ga pjesničkoj formi s kojom je i počeo.

Nogu se ne može ništa prigovoriti u vezi s tim osvjetljavanjem Kulenovićevih pjesničkih korijena, jer je svoje zaključke potkrijepio valjanom dokazima koji proizilaze iz vlastite analize poetske tradicije, ili iz svjedočenja samog Kulenovića, zapisanih u njegovim ogledima. Međutim, može mu se prigovoriti zbog izvjesne škrтости u dubini zahvata Kulenovićevih poema i soneta, škrтости koja se očituje tek kada se ima u vidu širina koja Noga vuče ka poezijama drugih, često vrlo udaljenih pjesnika, kritičarskih zapažanja i drugih oblika svjedočenja. Nogo je nastojao da njegov rad o Kulenoviću zadrži i naučnu težinu (oblik magistarske disertacije je izvjestan u njemu), i to je možda razlog što *Obilje* ... na stotinjak stranica ograničeno, djeluje prenaseljeno citatima. U nekim slučajevima s Nocom se ne možemo složiti, na primjer, s njegovim tumačenjem Kulenovićevog *Pisma o crnom snu*, ili s navodima tužbalice (Pa ću kumit vranu tiću) i narodne pjesme *Iz giba Jugovića* (str. 50 i 51), ili s njegovim tumačenjem guslarskog umetnika u poemi *Ševa*, gdje ne postiže dovoljnu sistematičnost i ubjedljivost, ali, u cjelini, ovo je ipak jedna dobra knjiga kritičko-interpretativne, komunikativne, analitičko-sintetske prozie.

»polja« — časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja, novi sad, katolička porta 5/II, telefon (021) 28-765

uređuju: lazar bojanović, milan dunderski, slavko gorić, vićazoslav hronjeć, dragan koković i jovan zivlak (glavni i odgovorni urednik) tehnički i likovni urednik cvetan dimovski / sekretar radmila gikić / članovi izdavačkog saveta: janoš banjai, bosiljka bojanjić, cvetan dimovski, nedeljko terzić, lazar elhart, ksenija maricki gadanski, slavko mišković, j. ulijana palfi, jordan pešić, jozef ric, miroslav štajner, milan stanić (predsednik), jovan zivlak i pero zubac / izdaje nlp dnevnik, our »redakcija dnevnik«, novi sad, bulevar 23. oktobra 31. / direktor vitomir sudarski / osnivač pokrajinska konferencija saveza socijalističke omladine vojvodine / časopis finansira SJZ kulture SAP vojvodine / rukopise slati na adresu: redakcija »polja«, novi sad, poštanski fah 190 / godišnja pretplata 100 dinara, za inostranstvo dvostruko / žiro račun 65700-601-11971 nlp dnevnik, our »redakcija dnevnik«, sa naznakom za »polja« / lektor zorica stojanović / štampa »prosveta« novi sad, stevana sremca 13. / na osnovu mišljenja pokrajinskog sekretarijata za nauku i kulturu broj 413-152/73 časopis je oslobođen poreza na promet proizvoda i usluga.